

DE STAD VAN DE TOEKOMST KRONIEKEN

KRONIEK #7

MASTERCLASS

AGGLOMERATIE- KRACHT

INLEIDING

In ontwerpstudie *De Stad van de Toekomst* zoeken vijf breed samengestelde ontwerpteams naar wijzen waarop we in de huidige verdichtingsgolf bouwopgaven kunnen koppelen aan energietransitie, innovaties op gebied van vervoer, circulaire economie en andere systeem- en netwerkinnovaties. De ontwerpteams buigen zich allemaal op een van vijf testlocaties van 1 x 1 km in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven. Gedurende het proces vinden een zestal masterclasses met lezingen plaats waarin deelnemers kennis kunnen opdoen, bevragen en verdiepen over thema's als energietransitie, klimaatadaptatie, mobiliteit en circulariteit. Mijn rol is die van chroniqueur. Dat woord verraad een 'chronische' oftewel langdurige betrokkenheid bij een gebeurtenis. Ik kijk en luister dan ook de gehele reeks mee en noteer wat me opvalt, met een scherp oog op verbindingen tussen de thema's onderling en tussen thema's en vragen die gerelateerd zijn aan de testlocaties.

Zicht op de systemen

De systeem- en netwerkinnovaties waar de ontwerpteams voor staan zijn stuk voor stuk uiterst complex van aard. Ze reiken (tot ver) voorbij de perceelgrenzen. Aan de ene kant omdat de netwerken of systemen bestaan uit elementen die vaak moeilijk op hun plek te houden zijn en via de netwerken stromen, soms tot op globaal schaalniveau aan toe, zoals water, energiestromen, groeiende materie als bomen, planten en dieren, die samen ecologische zones vormen of mobiliteitsbewegingen. Enig inzicht in deze grootschalige systemen is dus van essentieel belang om plekken waar ze samenkomen (de schaal van 1 x 1 km) op innovatieve wijze te ontwerpen. Ook zijn opgaven van systeemtransities vaak niet eenvoudig ruimtelijk op te lossen. Ze vragen ook om sociale (gedrags)verandering of nieuwe manieren van governance. Die reikwijdte van de opgaven deed besluiten de teams zeer divers van samenstelling te laten zijn, met onder meer landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen, mobiliteitsexperts, experts op gebied van circulaire economie, energietransitie, future strategies en smart cities. Als chroniqueur ben ik ook benieuwd hoe binnen die brede teams

kennis landt, groeit en toegepast wordt in relatie tot de testlocaties. Ik zal daarom ook bij tussentijdse teampresentaties zijn om bevindingen op te schrijven en proberen te doorgronden. Ook deze schrijfsels vormen kronieken in de reeks die zal ontstaan.

Verbeeldingskracht

Ik verheug me met name op de ontwerpkracht die de verschillende teams ten tonele zullen voeren. Ontwerpkracht die nodig is om de verschillende uiterst complexe vraagstukken van richting te voorzien en vorm te geven in de ruimte. Want juist ontwerpers zijn in staat te werken met die moeilijk grijpbare, 'ongetemde' vraagstukken, waarbij verschillende betrokken partijen vaak eigen belangen en waarden hebben en opgaven vanuit eigen standpunten benaderen. Ontwerpers zijn namelijk gericht op het schetsen van mogelijke uitkomsten, in plaats van het vinden van dé ultieme oplossing of het bevragen van opgaven an sich (zoals wetenschappers vaak doen). Hun denken is constructief van aard. Ze beschikken ook nog eens over de kunde visies op de toekomst aansprekend te verbeelden. Die verbeeldingskracht moet zorgen voor energie zodat toekomstige bewoners, gebruikers en bestuurders gaan verlangen naar hun stad van morgen.

Marieke Berkers, chroniqueur

INVESTEREN IN AANTREKKELIJKHEID VOOR MEER AGGLOMERATIEKRACHT

Door Marieke Berkers

Nog teveel wordt er in steden vanuit een geloof van maakbaarheid gewerkt aan het versterken van agglomeratiekracht. Hiervan getuigen bijvoorbeeld de vele innovatiecampussen die de afgelopen jaren in bijna elke gemeente in Nederland met beleid gepland uit de grond schoten. Al te vaak met weinig oog voor aanknopingspunten die vestiging van bedrijvenclusters voor de lange termijn succesvol maken. En dus blijken maar enkele succesvol en concurreren andere elkaar uit de markt of sterven een stille dood. Met een gebiedsgebreven innovatiebeleid alleen kom je er niet. In de masterclass Agglomeratiekracht van ontwerpstudie *De Stad van de Toekomst* leren we dat gebiedsontwikkelingen baat hebben bij een veel preciezer wijze van sturen dan nu gebeurt. Dat betekent soms het maken van keuzes die in eerste instantie niet voor de hand liggen, zoals het behouden van oude functies ten gunste van nieuwe woningbouw. Welke kansen ter vergroting van agglomeratiekracht bieden de vier casegebieden van ontwerpstudie *De Stad van de Toekomst*? En hoe kan de polycentrische structuur van Nederland ons hierbij ten voordeel zijn?

Urbanisatie en localisatie

Past een term als agglomeratiekracht eigenlijk wel bij onze Nederlandse steden? Vergeleken met metropolen als Parijs, Londen of München zijn onze grote steden in omvang en dichtheid beperkt. Daarmee trekken ze

‘Na de crisis is er meer ruimte gekomen voor zachte wijzen van sturen, zoals richting geven en verbinden.’

Tom Daamen

bij voorbaat minder internationaal toptalent aan en clusters van bedrijven dan de grote metropolen in de omliggende landen. In de internationale concurrentiestrijd lijkt Nederland dus bij voorbaat op één nul-achterstand te staan. Maar ondanks het economisch succes van grote metropolen gaat agglomeratiekracht niet alleen over omvang van steden. ‘Het gaat juist steeds meer over inhoud waarin ook kleinere steden kunnen excelleren,’ stelt Frank van Oort, professor Urban & Regional Economics aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daarnaast gaat het volgens Van Oort over stedelijke netwerken. Een stad die gebruik kan maken van de voorzieningen van een andere stad in de buurt, kan door deze ‘*borrowed size*’ heel succesvol zijn. Op deze manier werken veel Nederlandse steden (vaak onbewust) samen aan agglomeratiekracht. Hier zou veel bewuster op gestuurd kunnen worden, als je de krachten van iedere stad goed in kaart brengt en economische profielen regionaal met elkaar afstemt.

Sturen met zachte hand

Sturen kan zowel met harde juridische en financiële middelen om vestiging van bedrijven in bepaalde clusters voor elkaar te krijgen, alsook met zachte hand. Bijvoorbeeld met behulp van participatie of zorgvuldig relatiebeheer. 'Naast de aloude wijzen van stimuleren en reguleren is er in de jaren na de bouwcrisis meer ruimte gekomen voor zachte wijzen van sturen, zoals richting geven en verbinden,' aldus Tom Daamen, Associate Professor Urban Development Management aan de TU Delft.

Robotisering

De vraag is vervolgens waarop je gaat sturen. Een eenvoudig antwoord op dit vraagstuk is er niet. 'Het is lastig bepalen wat de causaliteit is achter de dynamiek die agglomeratiekracht doet groeien,' aldus Van Oort. 'Groeien steden omdat een bepaalde sector het er goed doet en de stad daarom gerelateerde bedrijvigheid trekt? Of zijn groeiende steden eenvoudigweg aantrekkelijk voor bepaalde sectoren? Bovendien zijn er heel wat zaken waar je vanuit het ruimtelijke domein weinig grip op hebt. Zo zit kennis in mensen en die wonen op een bepaalde plek. Die kun je niet zomaar op een andere locatie projecteren. Hoe

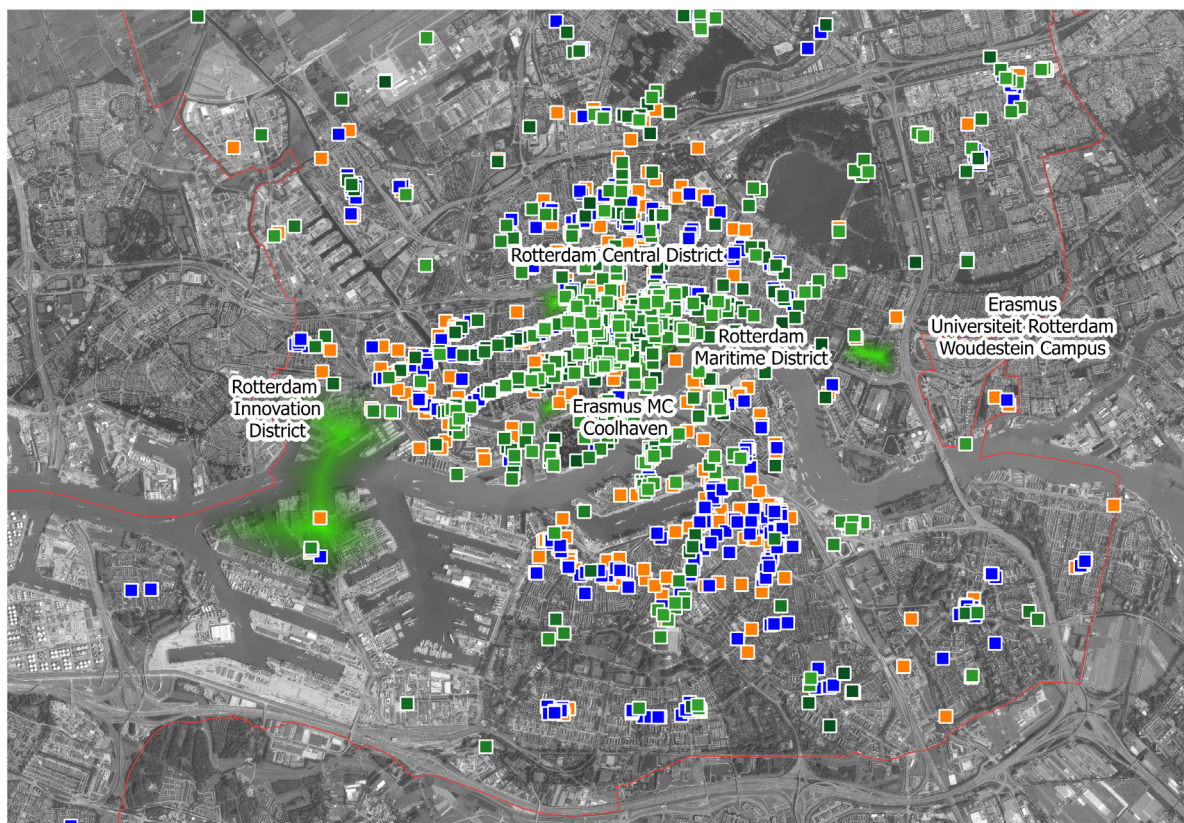
'Het is lastig bepalen wat de causaliteit is achter de dynamiek die agglomeratiekracht doet groeien.'

Frank van Oort

de arbeidsmarkt zich gaat ontwikkelen in de komende jaren is ook niet helemaal voorspelbaar. Wat zullen bijvoorbeeld de gevolgen zijn van de robotisering op de circulaire economie, een markt die momenteel in een stad als Rotterdam veel banen biedt?' Van Oort trekt zijn schouders op.

Innovatiekolonie

Toch biedt onderzoek een aantal wijze lessen waarmee ontwerpteams die werken aan *De Stad van de Toekomst* hun voordeel kunnen doen. Zo wees een studie naar de mate van innovativiteit van het bedrijfsleven in de stad Rotterdam uit dat deze niet piekte op de geplande 'innovatiekolonie' RDM in het oude havengebied, maar juist in de oude stad. Van

Een studie naar de mate van innovativiteit van het bedrijfsleven in de stad Rotterdam wees uit dat deze niet piekte op de geplande 'innovatiekolonie' RDM (Rotterdam Innovation District) in het oude havengebied, maar juist in de oude stad. Groen: restaurants, blauw: speciaalzaken en oranje: ontmoetingsplekken. Beeld uit: Van Oort, F.G. & Van Haaren, J. (2017) *Essay Next Economy, Next City, Economische Verkenningen Rotterdam 2017: Stad in Verandering*, Gemeente Rotterdam.

Oort: 'Blijkbaar hecht het bedrijfsleven aan de binnenstad met haar hoge dichtheid aan speciaal-zaken en restaurants.' De aantrekkelijke stad waarin bedrijvigheid in de nabijheid is gevestigd van urbane voorzieningen blijkt een belangrijke conditie in het verstevigen van de agglomeratiekracht.

Werken aan de aantrekkelijkheid van Eindhoven Brainport

Zelfs in een stad als Eindhoven, met een sterk op technologie gericht innovatief profiel, staat het versterken van voorzieningenniveaus en aantrekkelijk landschap bovenin de actielijst. Eindhoven Brainport heeft nu nog de wind mee. De stad beschikt over de sterke gouden driehoek van *learning*, *sharing* en *innovation*. De 'brains' uit het bedrijfsleven die werken aan hightech oplossingen rondom bijvoorbeeld gezondheidszorg zijn gevestigd in de nabijheid van zowel onderzoekers en studenten alsook het ziekenhuis, een eindafnemer van hun producten. Leren, kennis delen en innovatie gaan hier hand in hand. 'Elkaar snel weten te vinden, bijvoorbeeld op de fiets naar elkaar toe kunnen voor overleg, zien bedrijfsleven, onderzoekers en studenten als een grote meerwaarde van Brainport Eindhoven,' aldus Carly Jansen, Programmamanager Brainport Development. Er wordt gewerkt aan maatschappelijke vraagstukken zoals slimme mobiliteit of gezondheid. Zo is bijvoorbeeld in de Brainport contactloos betalen uitgedacht. Maar wil

'Elkaar snel weten te vinden, bijvoorbeeld op de fiets, zien bedrijfsleven, onderzoekers en studenten als een grote meerwaarde van Brainport Eindhoven.'

Carly Jansen

Eindhoven ook op termijn succesvol blijven dan mag het met de aantrekkelijkheid van die omgeving wel een tandje beter. En ook aan de bereikbaarheid van en in Eindhoven en het aantrekken van toptalent op alle niveaus zal de komende jaren gewerkt moeten worden.

Door-evolueren in plaats van wegvegen

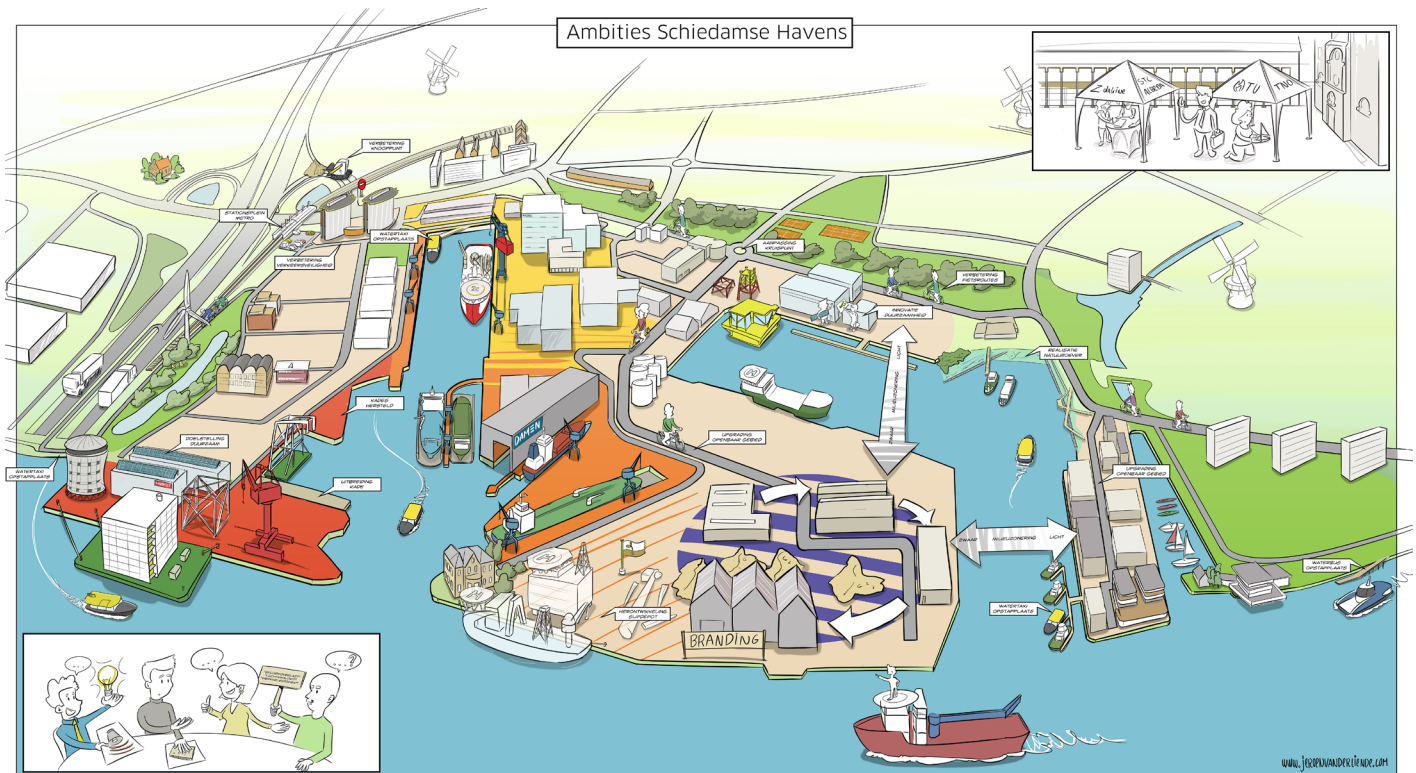
Eindhoven is ook een goed voorbeeld van een stad die baat heeft gehad bij het koesteren van haar industriële verleden. En dat is niet vanzelfsprekend geweest; Philips stond in de jaren negentig op het punt de stad te verlaten. Daamen waarschuwt ervoor industrie te snel de stad uit te vegen. 'Dat gebeurt nu vaak vanuit het oogpunt van duurzaamheid. Maar soms is bedrijvigheid nuttiger voor de economische kracht van een gebied dan je in eerste aanleg zou denken.' Als voorbeeld presenteert hij de gebiedsontwikkeling Schiedamse havens. Daamen: 'Door de crisis werd een streep gezet door plannen om dit gebied geheel te herontwikkelen. Er ontstond tijd om goed te kijken naar de functies die al in de haven zaten. Het werd duidelijk dat hier bedrijven zaten die nauw met elkaar samenwerkten en een goed georganiseerde cluster vormden. De bedrijven maakten samen met nieuwkomers, bewoners en gemeente een ambitiekaart voor de ontwikkeling van het gebied. Daardoor is een deel van de oude economie blijven zitten en met nieuwe bedrijvigheid en interactie met *start-ups* verstevigd. Met zo'n bril kun je ook naar Haven-Stad Amsterdam kijken. Welke bedrijven kunnen door-evolueren en welke bedrijvigheid is elders beter op zijn plek?'

Kansen voor de polycentrale stad

Met het oog op de toekomst is het verbeteren van het vestigingsklimaat nog eens een extra urgente opgave. Want hoe houdbaar is de megastad met haar sterke mate aan agglomeratiekracht? Zal de wetmatigheid 'groot, dus krachtig' vanwege groeiende nadelen van grote steden, zoals vervuiling en drukte, op termijn niet omkantelen naar 'aantrekkelijk, dus krachtig'? Op deze lijn doordenkend biedt de Nederlandse structuur van een netwerk van steden die samen krachtige regio's vormen met groene, open gebieden en een goede bereikbaarheid vele voordelen.

Rijk en regio investeren in Brainport Eindhoven en formuleerden een gezamenlijke agenda. Dit schema brengt de vijf pijlers van de Brainport Nationale Actieagenda in beeld. Beeld: Brainport Development.

Soms is het voor het versterken van agglomeratiekracht beter in een ontwikkelgebied oude functies te behouden en te mengen met nieuwe. Dat gebeurde in de Schiedamse haven, waar bedrijven samen met nieuwkomers, bewoners en gemeente een ambitiekaart maakten voor de ontwikkeling van het gebied. Beeld: Gemeente Schiedam/Havenbedrijf Rotterdam.

Vergroten van de complementariteit tussen steden

Ontwerpstudie *De Stad van de Toekomst* draagt bij aan het aanreiken van goede voorbeelden hoe steden aantrekkelijker en beter bereikbaar te maken in een context van het verduurzamen van de stad. Zo is in bijna alle projecten van de ontwerpteams het efficiënter organiseren van infrastructuren, waardoor het maaiveld meer aantrekkelijk kan worden ingericht een leidend thema. Wat met wat te verbinden is daarbij nog wel een belangrijke vraag vanuit het oogpunt van agglomeratiekracht. Zo kan bijvoorbeeld op de studielocatie *Central Innovation District* in Den Haag beter worden ingezet op educatie. Geen onmogelijke opgave met de goede bereikbaarheid van de plek vanuit studentensteden zoals Leiden en Delft. De teams die Fellenoord in Eindhoven onder handen nemen zullen de Actieagenda van de Brainport verrijken met prikkelende ideeën over het verbinden van de verschillende campussen in en rond Eindhoven.

Om agglomeratiekracht op de schaal van heel Nederland te verbeteren is het wel zaak beter samen te werken en daarmee voorbij gemeentegrenzen te kijken. Een lastige opgave, omdat gemeenten veelal gericht zijn op het eigen accelereren. Maar enkel het vergroten van de complementariteit tussen steden zal de agglomeratiekracht van heel Nederland doen groeien. Ook hierin kunnen de teams van ontwerpstudie *De Stad van de Toekomst* het goede voorbeeld geven.

De masterclass Agglomeratiekracht vond plaats op 7 september, in het Stadhuis van Eindhoven.

Welkomstwoord

Aline Zwierstra, waarnemend gemeentesecretaris gemeente Eindhoven

Gastprekers

Frank van Oort, Professor of Urban & Regional Economics, Erasmus Universiteit Rotterdam

Tom Daamen, Associate Professor Urban Development Management, TU Delft

Carly Jansen, Programmamanager Brainport Development

Projectleiding

Jutta Hinterleitner, programmamanager BNA Onderzoek

Meer weten over *De Stad van de Toekomst*? www.bna-onderzoek.nl

BNA ONDERZOEK

Praktijklab voor slimme ruimtelijke ideeën

